

בניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 194

פרשת דברים - איכה

קיימא ומאנא קודשא דחפיתון דהבא סנינא וכפר לבון
על חובת עיגל דהבא:

[אלה דברי התוכחה אשר דבר משה אל כל ישראל
הקהילים אליו כאשר היו בעבר הירדן, ענה ואמר להם:
הלא במדבר בהר סיני ניתנה לכם התורה ובערבות מואב
נתפרשה לכם, כמה נסים ונפלאות עשה לכם הקדוש ברוך
הוא מזמן שעברתם על שפת ים סוף, שעשה לכם דרך לכל
שבת ושבת, ואתם סטיתם מאחד מאמרו והרגזתם לפניו
בפארן על מאמר המרגלים, וטפלתם עליו דברי שקר,
והתדעמתם על המן שהוריד לכם לבן מן השמים, ושאלתם
בשר בחצרות והיה ראוי לכם להשמד מתוך העולם, לולא
שזכר לכם זכות אבותיכם הצדיקים ואהל מועד וארון
הברית וכלי הקודש שכיסיתם בזהב צרוף, וכפר לכם על
חטא עגל הזהב]

לדברי ת"י משה רבנו בא להזכיר להם את הנסים והנפלאות
שעשה להם ה' ובזה להוכיחם שלמרות ניסים אלו חטאו
לו. וכך מפרש את הפסוק: 'במדבר' - בא להזכיר להם את
קבלת התורה במדבר - בהר סיני. 'בערבה' - שבערבות מואב
התפרשה להם התורה. 'מול סוף' - בא להזכיר להם את נסי
ים סוף, שנבקע הים לשנים עשר שבילין - שביל לכל שבת.

ומכאן עובר לתוכחה ומפרש כרש"י את 'בין פארן ובין תופל'
- שהרגיזו בפארן על עסק המרגלים, וטפלו דברי שקר על
המן שירד מן השמים בצבע לבן.

את המשך הפסוק מתרגם יונתן בדרך מחודשת:

'וחצרות' - ששאלתם בשר בחצרות. וכך גם מתרגם
אונקלוס¹. וראה בחזקוני שהתקשה הלא שאלו את הבשר
בקברות התאווה כמפורש בפסוק (במדבר יא, לד)? ותירץ להיות

במדבר בערבה מול סוף בין פארן
ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב • מה
משמעות מניית מקומות אלו?

(דברים א, א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל
ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין
פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב:

מה הפירוש 'במדבר' הלא היו בערבות מואב?

רש"י מבאר (עפ"י הספרי), שהוכיחם על מה שהכעיסוהו
במדבר, (במדבר סין - שמות טז, ג) שאמרו: 'מי יתן מותנו במדבר'.
גם את המשך הפסוק, מפרש רש"י כתוכחה על כל מקום
ומקום שהמרו את פי ה'.

ת"י מבאר את 'במדבר' באופן שונה, ובעקבות זאת מפרש
את כל המשך הפסוק בדרך אחרת:

אלון פתגמי אוכחותא די מליל משה עם כל ישראל.
בנפינון לותיה בד הוון בעיבדא, ענא ואמר להון:
הלא במדברא בטורא דסיני אתיהבת לבון אודייתא,
ובמישריא דמואב אתפרשת לבון. כמה ניסין ופרישין
עבד לבון קודשא בריך הוא מזמן דעברתון על גיף ימא
דסוף דעבד לבון אסטדט לכל שבטא ושבתא, ואתון
סטיתון מבתר מימדיה וארגזתון קדמוי בפארן על
מימדא אלליא. וטפלתון עלוי מילי שקרא, ואתרעמתון
על מנא דאחית לבון חיזור מן שמיא. ושיילתון בישרא
בחצרות. והוי חמי לבון למשתיצא מגו עלמא, אלולי
דדבר לבון זכות אבהתכון צדיקיא ומשכן זמנא וארון

1. בשונה מרש"י שמפרש על מחלוקתו של קרח או על צרעת מרים. וראה בחזקוני (שם) שהתקשה גם בדברי רש"י.

וְדַמְחִשְׁלִין עָלַי בִּישָׁתָא. וּמִלִּי דִינְגְבוֹן דְּמַפְקִין סְלֵעָ
לְאַפּוֹקִי תְּרִי:

[איך אני יכול לבדי לישא טרחות אפיקורסותיכם. ומדמין
עלי דעה. ודברי דינונכם שמוציאים סלע להוציא שנים]

ת"י (בעקבות חז"ל בספרי) מבאר שהטורח והמשא הם ענין אחד - טורח הוא האפיקורסות (ביזוי תלמידי חכמים - עיין סנהדרין צט:). והמשא אלו החשדות והאשמות שוא על משה עצמו. והריב הוא החמדנות להוציא בכל האמצעים ממון מיד חברו בדין גם אם לא משתלם הדבר (שהיו מוציאים סלע במחלוקת ע"מ לזכות בדין בשנים למרות שאינו משתלם אלא שהיו אוהבים לדון - נצי"ב).

כדברים האלה מובא בספרי, ומבואר שם מהי האפיקורסות שעליה דיבר משה. אולם בשונה מת"י, בספרי דרשו את האפיקורסות - מ'משאכם' ואילו את טרחכם פירשו על ההטרחה בדין כרש"י:

איכה אשא לבדי - טרחכם, מלמד שהיו טרחנים, היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא, יש לי ראיות, למחר אני דן, מוסיף אני עליכם דיינים.... ומשאכם, מלמד שהיו אפיקורסים, הקדים משה לצאת, אמרו מה ראה בן עמרם לצאת, שמא אינו שפוי (שליו) בתוך ביתו?. איחר לצאת אמרו, מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים, יושב ויועץ עליכם... מחשבות... לכך נאמר ומשאכם, וריבכם היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתיים, שתיים בשביל ליטול שלוש.. מלמד שהיו רוגנים.

וְתִרְגְּנוּ בְּאַהֲלֵיכֶם • באיזה אופן רגנו
בני ישראל בתוך אהליהם? ומדוע היה זה כה
חמור?

(דברים א, כז) וְתִרְגְּנוּ בְּאַהֲלֵיכֶם וְתִאמְרוּ בְּשִׁנְאָת יְיָ
אֲתָנּוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֶתָּנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַשְׁמִידָנוּ:

מה היה אותו ריגון אשר רגנו באהליהם?

בת"י מתבאר הדבר:

וקברות התאווה לא היה מקום הידוע לרבים לפיכך נקטו
מקום הסמוך לו (שהרי נסעו לחצרות מקברות התאווה) שהיה ידוע
לרבים.

'ודי זהב' - מתרגם יונתן שהיו ראויים להיאבד, אילולא
שעמדה להם זכות האבות והמשכן וארון הברית וכלי הקודש
אשר ציפום בני ישראל זהב טהור, והם שכיפרו אף על העגל.

כלומר שבשונה מרש"י² המפרש ש'די זהב' בא להזכיר את
חטא העגל, מפרש ת"י ש'די זהב' בא להזכיר את כפרת חטא
העגל, שעמדה לבני ישראל לכפר אף על חטאים נוספים
והיא ציפוי המשכן והארון וכלי הקדש בזהב.

לפירוש ת"י מיושב מה שהקשו המפרשים³ על פירוש רש"י
ואונקלוס, מדוע נמנה חטא העגל בסוף הפסוק אחרי כל
המאורעות שאירעו אחריו?

אולם לת"י מיושב שלא באו להזכיר את החטא עצמו, אלא
את כפרת חטא העגל והוא ציפוי המשכן בזהב, שיש בזה אף
כפרה על שאר החטאים שאירעו לאחר חטא העגל.

דבר זה שציפוי המשכן בזהב מכפר על העגל מבואר אף
בספרי (דברים פסקה א):

עבדו ישראל עבודה זרה הרי הם חייבים כליה, יבוא
זהב משכן ויכפר על זהב עגל.

טְרַחְכֶם וּמִשְׁאַכֶם וְרִיבְכֶם • מה היא
הטרחה ומה הוא הריב?

(דברים א, יב) אִיכָה אֶשָּׂא לְבָדִי טְרַחְכֶם וּמִשְׁאַכֶם
וְרִיבְכֶם:

מה הוא הטורח שהטריחו בני ישראל?

רש"י מפרש שהוא טורח המריבות, שכשרואה בעל דין
שחברו מנצח בדין, אומר יש לי עדים להביא, יש לי ראיות
להביא, מוסיף אני עליכם דיינים.

ת"י מפרש באופן אחר:

הִיךְ אָנָּא וְכִיל בְּלִחוּדֵי לְמַסְבּוּל טְרָחוֹת אַפְקָדְסוּתְכוֹן,

2. וכ"ה באונקלוס ועוד.

3. ראה במהרי"ל דיסקין עה"ת. ובספר 'ברכת אברהם' יישב כעפ"י ד הספרי כאן: 'ודי זהב אמר להם הדבר הזה הוא יתרה לכל מה שעשיתם מעשה העגל קשה עלי מן הכל היה רבי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה באחרונה הוסיף לו צרה אחת אמר לו האי יתירה לכל מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מן הכל, כך אמר הקב"ה לישראל זו יתירה לכל מה שעשיתם". ומטעם זה נמנה העגל אחרון כי הוא קשה מן הכל.

אתרא הדין:

[ובמדבר אשר ראיתם נחשים שרפים מלאים ארס הממית. ונשאך ה' אלוקיך בענני כבוד-שכינתו, כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד זמן בואכם עד המקום הזה]

ת"י מבאר שהקא"ה אמורה על ראיית הנחשים המלאים ארס. ולכא' כוונתו למה שתירגם על הנאמר לעיל (בפסוק יט): "וְנָסַע מִחֶרֶב וַיִּנָּלֶךְ אֶת כָּל הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רָאִיתֶם..." ובת"י שם: 'שראיתם נחשים כקורות ועקרבים כקשותות, סרוחים מושלכים לפניכם'.

והיינו שבני ישראל ראו כסדר את נבלת הנחשים השרפים אשר היו סרוחים מחמת שמתו על ידי עמוד הענן, אשר הלך לפניהם. וכדאיתא ברש"י (במדבר י, לג), שאת בני ישראל הקיפו שבעה עננים במסעיהם, ארבע מארבע רוחות, ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך, והורג את הנחשים והעקרבים.

אמנם יתכן שכוונת ת"י שבזה גופה בא לידי ביטוי נשיאת הקב"ה את בני' במדבר וכמו שאיתא בספורנו כאן:

אשר נשאך ה' אלוקיך - במדבר הגדול והנורא, ואם היה רוצה להינקם מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר.

כלומר שזהו ה'אשר ראית' - שה' נשאך, ולא השליכך אל הנחשים השרפים אשר במדבר.

כִּי יִרְשָׁה לַעֲשׂוֹ נָתַתִּי אֶת הָר שְׁעִיר
♦ **הָאֵם עָשִׂיו זָכָא לִירוּשָׁה זֹו מִפְּנֵי שֶׁהוּא בֶן**
יִצְחָק וּרְבִקָּה או שיש לו זכות עצמית?

(דברים ב, ה) אֶל תִּתְּגֹדּוּ בָּם כִּי לֹא אֶתֶּן לָכֶם מֵאֲרָצָם
עַד מִדְבָּר כִּי רָגַל כִּי יִרְשָׁה לַעֲשׂוֹ נָתַתִּי אֶת הָר
שְׁעִיר:

מפני מה זכה עשיו לקבל ירושה זו, ואף עמדה לו זכותו עד שה' הזהיר את בני ישראל באזהרה חמורה "כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל"?

ת"י בתרגומו על פסוק זה מבאר זאת היטב:

לא תיתגדון בהון, ארום לא אתן לבון מארעתהון עד

וְדִגְנִיתוֹן בְּמִשְׁכְּנֵיכֹן, נְסִיבְתוֹן בְּנִיכֹן וּבְנִיתִיכֹן בְּעִיטְפִיכֹן
לְמִימָד, וְזִי לְכֹן סְגִיפִין מִחֵד אֶתוֹן מִתְקַטְלִין. מְטוֹל דְּסָנִי
יִי יִתְנָא, אֶפְקָנָא מִן אֲרַעָא דְּמִצְרַיִם - לְמִימָסֵד יִתְנָא
בִּידָא דְּאִמּוֹדָא לְשִׁצִּיזְתָּנָא:

[ותרגנו באהליכם, לקחתם בניכם ובנותיכם בחיקכם
לאמר, אוי לכם מעונים מחד אתם נהרגים, מפני ששונא
ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים למסור אותנו בידי
האמורי להאבידנו]

מהלשון 'באהליכם' הבין ת"י שהריגון היה בתוך המשפחה,
אך מה היה אותו ריגון? על כך מפרש ת"י שהריגו את
הילדים נגד ה', ואמרו להם: 'אוי לכם סגופים (מעונים) מחד
אתם נהרגים'.

יתכן שמטעם זה הפסוק מיחס לכך חומרא רבה, היות
ונעשתה כאן פגיעה בחינוך לדורות.

וכך איתא גם בספרי (פכ"ד):

מלמד שהיו יושבים בתוך משכניהם והיו בוכים...
נוטלים את בניהם ואומרים אי לכם דווים, אי לכם
סגופים, למחר יהיה הורגין מהן ושובין מהן ומעמידים
אותם בקלון...

וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ ♦ הָאֵם רֵאִיה זֹו
אמורה על נשיאת בני ישראל או על ענין
אחר?

(דברים א, לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאָךְ יִי
אֱלֹהֶיךָ כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הִלַּכְתֶּם עַד בָּאֲכֶם עַד הַמָּקוֹם הַזֶּה:

מה הוא הדבר 'אשר ראית'?

רש"י מפרש שהראיה אמורה על המשך הפסוק: 'אשר ראית
- כי נשאך ה' אלוקיך כאשר ישא איש את בנו'.

אך ת"י מבאר שהראיה היא ענין נפרד מהנשיאה אשר נשא
ה':

וּבַמִּדְבָּרָא דְּחִמִּיתָא חֲזוּיָא קִלְן מִלִּין אֲרִס דְּקִטּוֹל.
וְסוֹבְרָךְ יִי אֱלֹהֶךָ בְּעַנְנֵי אִיקָד שְׂכִינְתִּיהָ, הִיכְמָא דְּמִסּוֹבֵר
גְּבֵר יִת בְּרִיָּה. בְּכָל אֲרַעָא דְּהִלִּיכְתוֹן עַד זְמַן מִיתִיכֹן עַד

בְּמִיסַת פְּרֶסֶת רִיגְלָא, אָרוֹם יְרוּתָא לַעֲשׂוֹ יְהִבִּית יֵת
טוּוֹרָא דְגִבְלָא, מְטוּל אִיקְרָא דְעֵבֶד לְאֲבוּי.

[אל תתגדו בהם, כי לא אתן לכם מארצם עד כדריכת כף
הרגל. כי ירושה לעשיו נתתי את הר גבל, בגלל הכבוד
שעשה לאביו]

כלומר עשיו זכה לירושה זו בגלל הכבוד שכיבד את אביו -
שכרה של מצוות כיבוד אב.

וכן מבואר במדרש (דברים רבה פרשה, טו):

אָמַר רַבִּי יוֹדָן כִּיּוֹן שָׁבָאוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת עֲמוּ מַלְחָמָה,
הָרָאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה אוֹתוֹ הָרָשָׁה
קְבוּרִים בּוֹ, אָמַר לוֹ, מִשָּׁה, אָמַר לָהֶם לִישְׁרָאֵל, אֵין
אַתֶּם יְכוּלִין לְהַזְדַּיֵּג לוֹ, עַד עֲכָשׁוּ מִתְבַּקֵּשׁ לוֹ שִׁכְר
הַכְּבוֹד שֶׁכָּבַד אֶת אֱלֹוֹ שֶׁקְבוּרִין בָּהָר הַזֶּה, מִגִּיּוֹ, מִפֶּה
שֶׁקְרִינוּ בְּעֵגְיוֹ, רַב לָכֶם סָבָא אֶת הָהָר הַזֶּה.⁴

זכות זו שעמדה לעשיו היתה ידועה כבר ליעקב אבינו,
ת"י בפרשת וישלח מלמדנו שיעקב חשש מפניה וכששמע
שעשיו יוצא לקראתו וארבע מאות איש עמו התפלל (בראשית
לב, יב): "הצילני נא מיד אחי מיד עשיו כי ירא אנכי אותו פן
יבוא והכני אם על בנים". ובת"י שם פירש מדוע היה ירא
מעשיו: "אָרוֹם מְסִתְפִי אָנָּא מִגִּיהָ דְהוּא עֵסֶק בְּאִיקְרָא דְאֲבוּי",
[כי מפחד אני ממנו שהוא עסק בכבוד אביו].

ואילו יעקב לא היה עשירים שנה בבית אביו ולא עסק בכבוד
אב, ולכן נאמר (בראשית לב ח): "וירא יעקב מאוד וייצר לו".
ובת"י: "וְיַחְדִּיל יַעֲקֹב לַחְדָּא עַל דְּלֹא עֵסֶק עֲשָׂרִין שָׁנִין בִּיקְרָא
דְּאֲבוּי", [ופחד יעקב מאוד על שלא עסק עשרים שנים
בכבוד אביו].

**כיצד כיבד עשיו את אביו שזכה על ידי זה לזכות
כה גדולה?**

במדרש מתואר גודל דקדוקו של עשיו במצות כיבוד אב:

"אָמַר רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל כָּל יְמֵי הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיא
וְלֹא שְׁמַשְׁתִּי אוֹתוֹ אֶחָד מִמָּאָה שְׁשַׁמֵּשׁ עָשׂוּ אֶת אָבִיו, אֲנִי
בְּשַׁעָה שְׁהֵיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיא הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁוּ בְּבִגְדִים
מְלָכְלָכִין, וּבְשַׁעָה שְׁהֵיִיתִי יוֹצֵא לְדֶרֶךְ הָיִיתִי יוֹצֵא בְּבִגְדִים
נְקִיִּים, אָבִל עָשׂוּ בְּשַׁעָה שְׁהֵיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו לֹא הָיָה
מְשַׁמֵּשׁוּ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מַלְכוּת, אָמַר אֵין כְּבוֹדוֹ שֶׁל אָבִיא לְהִיּוֹת
מְשַׁמֵּשׁוּ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מַלְכוּת". (ב"ר פרשה סה טז)

ויותר מזה נאמר בזוהר (סו"פ תולדות קמו) וז"ל: "פתח רבי ייסא
ואמר 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' דא עשו, דלא הוה בר נש
בעלמא דיוקיר לאבוי כמה דאוקיר עשו לאבוי" [פתח רבי
ייסא ואמר על הפסוק 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' זה עשיו,
שלא היה אדם בעולם שכיבד את אביו כמו עשיו].

ובספר חסידים (סי שמא) כתב: "שלא תתמה למה נתן הקב"ה
ממשלה לבני עשו, לומר שתדיר בשביל אביו הלך למקום
סכנה במקום החיות כדי לצוד ציד להביא אל אביו. וממנו
למד יוסף כשאמר לו יעקב לכה ואשלחך עליהם והלא יודע
היה ששונאים אותו. אלא אמר יוסף עשו הולך תדיר למקום
סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות את
שלום אחי ואת שלום הצאן שהוא חיות של אבי ובני ביתו
ולא אלך, והוסיף: כל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח
להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות
אביהם".⁵

**אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתֶם בִּכְסָף • הָאֵם יִכְלוּ
לקנות מבני עשיו אוכל מבושל?**

**(דברים ב, ו) אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתֶם בִּכְסָף וְאֲכַלְתֶּם וְגַם
מֵיִם תִּכְרוּ מֵאֲתֶם בִּכְסָף וְשִׁתִּיתֶם:**

איזה אוכל יכלו לקנות מבני עשיו?

עֲבוּרָא תִזְבֹּן מִנְהוֹן כַּד חֵי, בְּכֶסֶף וְתִיכְלוֹן וְאוּף מֵיָא
תִזְבֹּן מִנְהוֹן בְּכֶסֶף וְתִשְׁתִּין:

[תבואה תקנו מהם בעוד חי וגם מים תקנו מהם בכסף
ותשתו]

ת"י כותב שדווקא אוכל חי יכלו לקנות מהם, וכן להלן
(דברים ב, כח) כששלח משה אל סיחון דברי שלום אמר לו:
"אֲכַל בִּכְסָף תִּשְׁבְּרִי וְאֲכַלְתִּי וּמֵיִם בִּכְסָף תִּתֶּן לִי וְשִׁתִּיתִי רַק
אֶעֱבְרָה בְּרַגְלִי": ובת"י שם תירגם אוכל חי.

ויש לידע מדוע דווקא אוכל חי?

ב'פירוש יונתן' כתב שלא יכלו לקנות אוכל מבושל משום
בישולי עכו"ם.

4. וראה עוד בבראשית רבתי לו, כט. ובעל הטורים (כאן): "ירושה לעשיו בגימטריא בשביל מצות כיבוד".

5. על השאלה המתבקשת הכיצד יתכן שעשיו שהיה כה מושחת כיבד את אביו בצורה כה מיוחדת, ראה ביאור נפלא במכתב מאליהו (חלק ג עמוד צה).

אֲשֶׁר יִשְׁמָעוֹן שְׁמַעְךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפְּנֶיךָ • מהו הגורם להילוך החמה וכיצד ניתן לעצור את החמה מהילוכה?

(דברים ב, כה) הַיּוֹם הַזֶּה אֶחָל לַת פֶּחַדְךָ וַיִּרְאֶתְךָ עַל
פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמָעוֹן שְׁמַעְךָ
וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפְּנֶיךָ:

מה הדבר אשר הביא את חיתת בני ישראל על כל העמים?

רש"י פירש שפחד העמים, הגיע בעקבות עמידת החמה ביום
מלחמת עוג, ונודע הדבר תחת כל השמים.

גם ת"י הולך בדרך זו, ובדבריו נוספו ב' נקודות:

יֻמָּא דִּין שְׂדִיית לַמֶּתָן זַעֲזוֹתְךָ וְדַחֲלַתְךָ עַל אֲנָפִי כָּל
עַמִּימָא דְתַחֲזוֹת כָּל שְׁמַיָא, דִּשְׁמָעוֹן שְׁמַע זְכוּתְךָ, הֵיךְ
קִמּוֹן שְׁמַיָא וְסִיחָדָא אֲמִטוּלִיתְךָ, וּפְסִקוֹן מִן לְמִימְד
שִׁידְתָא, כְּמִיסַת יֻמָּא וּפְלָגָא קִמּוֹ בְּמִדּוּדָהוֹן, עַד דְּאֶגְחַת
קֶרְבָא בְּסִיחוֹן וַיִּזְעוּ וַיִּדְחֲתוּן מִן קֶדְמְךָ:

[היום הזה אחל לתת פחדך ויראתך על פני כל העמים
שתחת כל השמים, שישמעו שמע זכותך, איך עמדו
שמש וירח בשבילך, והפסיקו מלומד שירה, כשיעור יום
וחצי עמדו במדוריהם, עד שנלחמת בסיחון ורגזו ורעדו
מפניך]

מבואר בת"י: א. שגם הירח עמד עם השמש וכמו שהיה אצל
יהושע, כנאמר (יהושע י, ג): 'וידום השמש וירח עמד'.

ויתכן שהמקור של ת"י הוא הדמיון בין יהושע למשה
שמוכר בגמ' (ע"ז כה): "כשם שעמדה לו חמה ליהושע, כך
עמדה לו למשה". ובגמ' שם נחלקו ת"ק וריו"ח אם למדים
זאת מהתיבות 'אֶחָל' או מהתיבות 'תַּת' שנאמרו בשניהם.⁶

ב. עוד מבואר בת"י שעם עצירת החמה והלבנה פסקו שניהם
מלומר שירה למשך יום וחצי. הקשר בין עצירתם להפסקת
השירה מבואר במדרש תנחומא (אחרי מות ט):

כִּי מִזְרַח שְׁמֶשׁ וְעַד מְבֹאֵל גְּדוֹל שְׁמֵי בְּגוֹיִם (מלאכי

ואכן בגמ' (ע"ז לז): למדו מפסוק זה את האיסור של בישולי
עכו"ם, 'אוכל דומיא דמים, מה מים שלא נשתנו ע"י האור,
אף אוכל שלא נשתנה ע"י האור'.

אמנם למסקנת הגמ' שם, איסור בישולי עכו"ם הוא רק
מדרבנן והפסוק הוא אסמכתא. ואם כן לא שייך לפרש את
דברי ת"י שמטעם בישולי עכו"ם יכלו לקנות רק אוכל חי, כי
איסור זה הוא גזירה דרבנן שלא נאסרה בזמן ההוא.

וכבר השיג ה'נושאי כלי יהונתן' על ה'פירוש יונתן':
"במחילת כת"ר בישול עכו"ם אז עדיין לא נאסר - עד זמן
חז"ל". וביאר שיכלו לקנות דוקא אוכל חי משום חשש
עירוב נבילות וטריפות.⁷

והנה ידועים דברי הריטב"א (ר"ה טז) המבאר את גדרה
ותוקפה של 'אסמכתא', וז"ל:

שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיד הקב"ה
שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו
לחכמים. וזה דבר ברור ואמת ולא כדברי המפרשים
האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא
שכונת התורה לכך. ח"ו, ישתקע הדבר ולא יאמר,
שזו דעת מינות היא, אבל התורה העידה בכך ומסרה
חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו... ולפיכך תמצא
החכמים נותנין בכל מקום ראיה או זכר או אסמכתא
לדבריהם מן התורה, כלומר שאינם מחדשים דבר
מלבם וכל תורה שבע"פ רמזזה בתורה שבכתב שהיא
תמימה, וח"ו שהיא חסירה כלום.

ולדבריו נמצא שהיות וישנה אסמכתא לאיסור בישולי
עכו"ם, הנלמדת ממניעת בני ישראל מלרכוש אוכל מבושל
מבני עשיו, וודאי שסיבת הימנעותם של ישראל היתה מפני
רצון התורה לאסור בישולים אלו, וכאן אכן התגלה רצון
התורה לאסור בישול עכו"ם כפי שאכן אסרו לבסוף חז"ל.
ולפ"ז ביאורו של הפ"י יונתן עומד במקומו, שאכן כוונת
התרגום שמטעם סיבת איסור 'בישולי עכו"ם' שאכן נאסרו
לבסוף, לא קנו בני ישראל אוכל מבושל מבני עשיו.⁷

6. וצ"ב מה שהביא שם מהתוס' (ע"ז לז: ד"ה והשלכות) שס"ל ששלקות זו גזירה קדמונית ויתכן שהיא דאורייתא, ובכך רצה לבאר הטעם שנאסר אוכל מבושל. הלא
התוס' מדברים להו"א של הגמ' שם, וצ"ע.
7. אכן למעשה לא אסרו זאת חז"ל עד גזירת י"ח דבר שגזרו על בישולי עכו"ם ולא אסרו בשלב זה, וחידוש הוא לומר שנמנעו ע"ש העתיד.
8. ולא כרב שמואל בר נחמני שהובא בגמ' שם, הסבור שלמדים שהחמה עמדה למשה מגוף הפסוק - 'אשר ישמעון שמעך', כי א"כ אמנם נוכל ללמוד את עצם
עמידת החמה, אך לא נדע שהיה זה באופן ובצורה שהיה אצל יהושע. ובת"י מוכח שהיה זה באותו אופן ממש, וכדלהלן שסבור שהיה אותו משך זמן. ובהכרח שת"י
סבור כמ"ד שישנה ילפותא מיהושע.

א, יא. - מִשְׁעָה שֶׁהַשָּׁמֶשׁ זֹרֵחַ עַד שְׁעָה שֶׁהוּא שׁוֹקֵעַ, אֵין קְלוּסוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא פּוֹסֵק מִפִּי, שְׁנֵאֲמַר: 'מִמְזֶרֶח שָׁמֶשׁ וְעַד מְבֹאֵר'. וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּשַׁעַה שְׁעַמֵּד יְהוֹשֻׁעַ וְעֵשָׂה מִלְחָמָה בְּגִבְעוֹן, מֵה כְּתִיב שָׁם, 'אֲזַיְדָבָר יְהוֹשֻׁעַ לֵה' בַּיּוֹם תֵּת ה' אֶת הָאֲמוֹרִי לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם' וְגו' (יהושע י, יב). בְּקֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ לְשַׁתֵּק אֶת הַחֲמָה, אָמַר לוֹ: שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם, לֹא אָמַר עֲמֵד אֲלֵא דּוֹם. לָמָּה אָמַר לוֹ דּוֹם. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהוּא מְקַלֵּס, יֵשׁ בּוֹ כֹּחַ לְהִלָּךְ, דָּמָם, עֲמֵד. לָכֵךְ אָמַר לוֹ יְהוֹשֻׁעַ שְׁיַעֲמֵד, שְׁנֵאֲמַר: שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם.

עוד מבואר כאן שמשך הזמן היה יום וחצי. והנה לענין משך הזמן שעמדה החמה ליהושע נחלקו בגמ' (ע"ז כה). וישנם ג' דעות: א. למשך עשרים וארבע שעות. ב. למשך שלושים ושב שעות. ג. למשך ארבעים ושמונה שעות.

ות"י סבור כדעה הב' במשך זמן עמידת החמה. וכמבואר לעיל שסבור שישנה ילפוטא מעמידת החמה של יהושע לעמידתה אצל משה, שאצל שניהם עמד אף הירח ומשך הזמן היה יום וחצי.

לדעת ת"י גם הפסוק להלן (דברים ב, לא) "וַיֹּאמֶר יי אֵלֵי רֵאֵה הַחֲלֹתִי תֵת לִפְנֶיךָ אֶת סִיחֹן וְאֶת אֲרָצוֹ הַחֵל רֶשׁ לְרִשְׁתָּ אֶת אֲרָצוֹ". מתפרש בהקשר לעמידת החמה של משה. ובשונה מרש"י (בשם התנחומא) שמפרש שה' כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו ועל זה אמר לו 'ראה החלותי תת לפניך את סיחון'. ת"י שם מפרש שה' אמר לו "ראה בהמתנת השמש והירח - שהחילותי למסור בידך את סיחון".

צִידָנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִיָן • מדוע בחרמון נושרים הפירות מהעצים?

(דברים ג, ט) צִידָנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִיָן וְהָאֲמֹרִי יִקְרְאוּ לוֹ שְׁנִיר:

מדוע הצידונים קראו לחרמון שריון? ומדוע האמוריים קראו לו שניר?

ברש"י נראה ששריון הוא על שם הצידונים. ושניר הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען.

ת"י מבאר באופן שונה את הטעם שהצידונים קראו לחרמון שריון:

צִידוֹנָאֵי הוּוּן קָרְוָן לְחֶרְמוֹן טוּוּדָא דְּמִסְדֵּי פִירוּדִי. וַאֲמֹדָאֵי קָרְוָן לִיה טוּוּדַר תַּלְגָּא, דְּלֹא פָסִיק מִנִּיה תַּלְגָּא לֹא בְקִיִּיטָא וְלֹא בְּסִתְוּוּא:

[צידונים היו קוראים לחרמון הר המשיד פירותיו. והאמורי קראו לו הר השלג, שלא נפסק ממנו שלג לא בקיץ ולא בחדף]

ת"י מבאר ש'שריון' הוא הר שמשיר פירותיו⁹.

בסיבת הדבר שנושרים פירותיו יש שביארו שפירותיו שמנים לכך נושרים מהאילן (כך פירש המג"א בספרו 'זית רענן' עה"ת וראה בהעמק דבר). ויש שפירשו שמחמת ריבוי הפירות הגדלים על העץ נושרים הפירות (פירוש יונתן). ויש שביארו שהקור העז השורר בהר הוא הגורם לנשירת הפירות (נו"כ יהונתן וברכת אברהם).

וראה בתרגום ירושלמי שבשונה מכל התרגומים והמפרשים אינו מפרש את שניר - שלג, אלא לפירושו האמוריים קראו לו שניר - הר המרבה פירות האילן. ולפ"ז יוצא שהשם 'שניר' זהה למשמעות השם 'שריון' להבנת הפירוש יונתן שהובא לעיל.

הֲלֵה הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן • מדוע נמצאת מיטתו של עוג מלך הבשן בארכיון?

(דברים ג, יא) כִּי דַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׂאָר מִיְתֵד הַרְפָּאִים הִנֵּה עָרְשׁוֹ עָרֵשׁ בְּדוּלָה הֲלֵה הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תִּשְׁעֵי אַמּוֹת אַרְבֶּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רַחְבָּה בְּאֵמֶת אִישׁ:

מה עשו עם מיטתו של עוג מלך הבשן? ומדוע התורה מדגישה שהיא היתה מברזל?

בת"י מתבאר הדבר:

אַדּוּם לְחוּד עוֹג מֶלְכָּא דְּמִתְנָן אֲשֶׁתִּיר מְמוֹתֵר גִּבְרָיָא דְּאֲשֶׁתְּצִי בְּטוּבְעֵנָא, הָא שִׁיזוּיָה שְׁוִיָּא דְּפָדוּלָא. הָא הִיא

9. וכך מובא במדרש ילמדנו (הובא בילקוט שמעוני). ויש שהבינו בת"י שהכוונה להר שמסריח פירותיו ראה בביאור יונתן.

באמת איזה איש היתה מידת מיטתו של עוג?

עוד מבואר בת"י שמידת מיטתו של עוג (תשע אמות אורך וארבע אמות רוחב) היא באמת עצמו ולא באמת איש רגיל, וכמו שכתב רש"י. והוא דלא כדברי האב"ע כאן, שכתב שאם כך הרי שעוג כלל לא היה בצלם אדם (לכא' הכוונה שהיה גבוה טובא שלא כדמות אדם כלל).

וביותר מצינו ברמב"ן (ב"ב קא:) וכן בשו"ת הריב"ש (סימן רצ"ה) הביאו בשם מדרש 'אלה הדברים רבה', שעוג היה מנוול במראהו, ורחבו היה קרוב למחצית ארכו¹⁰.

חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל • האם חצי שבט מנשה היו חלק מהתנאי והוצרכו לעבור חלוצים לפני בני ישראל?

(דברים ג, יח) וַאֲצִו אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר יִי אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעֲבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חַיִּל:

מתי הצטרפו חצי שבט המנשה לבני גד ובני ראובן, והאם היו חלק מהתנאי?

הנה בפרשת מסעי (במדבר לב, א) מתואר כל הפרשה של בני גד ובני ראובן, ומתחילת הפרשה הוזכרו בעקביות רק 'בני גד ובני ראובן', שהם ניגשו ודיברו עם משה, והתנאי שעשה איתם משה שיעברו חלוצים, אך חצי שבט המנשה לא הוזכרו כלל בתוך הדין ודברים ובתוך התנאי, אלא רק לבסוף כשמשה נתן להם את עבר הירדן נאמר (במדבר לב, לג): "וַיֵּתֶן לָהֶם מֹשֶׁה לְבָנֵי גָד וְלְבָנֵי רְאוּבֵן וְלִחְצֵי שִׁבְט מְנַשֶּׁה בֶן יוֹסֵף אֶת מַמְלַכְתָּ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְאֶת מַמְלַכְתָּ עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאֲרָץ לְעֶרְיָה בְּגִבְלַת עָרֵי הָאֲרָץ סָבִיב".

וכבר עמדו המפרשים מתי וכיצד הצטרפו בני גד ובני ראובן למעשה זה. והנפק"מ האם אף הם מחוייבים לתנאי שיעברו חלוצים. והנה באבן עזרא (שם פסוק לב) משמע שאכן היו חלק מהדין ודברים ואף מהתנאי, ולא הוזכרו עד עתה מכיון שהיו חצי שבט (ולא היו מספיק חשובים להזכירם כמבואר במפרשים ש'חצי

וְהִיבֹא בְּבֵית אֲרַכְיוֹן בְּרֶבֶת בְּנֵי עַמּוֹן, תִּשַׁע אַמִּין אֹרְכָהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פּוֹתֶיהָ בְּאַמְתָּא דְגִרְמִיָּה:

[כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הגיבורים שנשמדו במבול. הנה ערשו ערש ברזל, הלא היא נתונה בבית הגגוזים ברבת בני עמון, תשע אמות ארבה וארבע אמות רחבה באמה של עמון]

בת"י מבואר שמיתתו של עוג נמצאת ב'ארכיון' של רבת בני עמון. ולכאורה ארכיון הוא מקום גניזת החפצים העתיקים, וכך נראה במפרשים שהובאו להלן¹⁰. אמנם הפירוש יונתן כתב שהוא בית שררה או בית מלכים.

ולכא' צ"ב הלא רבת בני עמון היא בדרום, ומקום מלכותו של עוג הוא בצפון, וכיצד הגיעה מיטתו של עוג מהצפון לדרום?

במדרש אגדה (וכ"ה בפירוש הריב"א בשם מהר"ם מקוצי) מובא שעוג שם את מיטתו ברבת בני עמון לפי שהיה יודע שה' ציווה את ישראל שלא להתגרות בבני עמון. וכ"פ הרשב"ם כאן.

עוד כתב הרשב"ם שמיטה זו שימשה את עוג בקטנותו, כי מקום זה הוא המקום שנתגדל בקטנותו. והטעם ששמרו זאת הוא: "לתמהון שהיה גדול בקטנותו כל כך". אך מיטת אדם גדול אין רגילים להצניע במקום אחד, כי בהרבה מקומות יש לו מיטות.

ואילו הרמב"ן כתב שמטתו של עוג היתה לשלל וביזה אחר שניצחוהו. ושמרו זו העמונים לעדות כי השמידו עם גדול ורם, והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים - לכדו ממנו מלכותו.

וברמב"ן הוסיף מה הטעם שמיתתו היתה מברזל: "הטעם כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם".

פירוש נוסף כתב המשך חכמה (כאן), ששמירת המיטה היתה חלק מהסגידה שסגדו בני הדור ההוא לעוג ועשוהו לאלוה ונהניחו את מיטתו בבית עצביהם:

יתכן עפ"י מה שנודע הנהוג בימים הקדמונים אצל העובדי אלילים ועובדי האדם... אשר יחסו גבורת הגבור לאלוה ולכל כליו אשר הראה בהם גבורתו עבדו וישתחוו כאשר נודע בשירי היונים. לכן עשו את עוג אשר האריך ימים והיה מופלג בזקנה וגבורה לאלוה, וגם לערסו הקדישוה וניחזוה בית עצביהם ברבת בני עמון.

10. וכ"ה הנ"כ יונתן: "ארכיון זה מה שקוראים היום מוזיאון שכל הדברים העתיקים מצויים ושמורים שם". וראה בחזקוני כאן פירוש מעניין שכלל לא מדובר על מיטתו של עוג אלא על מבצר: 'הנה ערשו ערש ברזל - מבצר מוקף חומה כברזל'.

11. עיין בפנים יפות ובמהרש"א (ברכות נד:) שדנו כיצד מסתדרים דברי הגמ' שם שעוג היה גבוה עד קרסוליו ל', עם הפסוק כאן. אמנם לפירוש הרשב"ם כאן שהיתה מיטה זו של עוג בקטנותו מיושב הדבר.

אינו מחצה כפשוטו אלא היו ב' משפחות מתוך ח' משפחות).

אולם הרמב"ן (במדבר לב, לג) כתב:

מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים, ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם, ובקש מי שירצה להתנחל עמהם. והיו אנשים משבט מנשה שירצו בה, אולי אנשי מקנה היו, ונתן להם חלקם. וטעם "ולחצי" - חלק אחד מהם.

ברמב"ן מבואר שחצי שבט מנשה הצטרפו רק בשלב הסופי של החלוקה ומפני שראה משה שהיא ארץ גדולה יותר מהראוי להם, חיפש מי שיסכים לנחול עמהם, והסכימו חצי שבט מנשה להנחלה זו. ואכן לא היו חלק מהדין ודברים עם משה ולכאו' אף לא היו חלק מהתנאי.

וב'עמק דבר' (במדבר לב, לג ודברים ג, טז) הביא שגם בירושלמי (ביכורים פרק א ה"ח) מבואר שחצי שבט מנשה לא ביקשו לרשת בעבר הירדן אלא משה ביקש מהם. (ואינם כבני גד ובני ראובן אשר אינם יכולים להביא ביכורים ולומר 'הארץ אשר נתתה לי' - כי נחשב הדבר שנטלו מעצמם, אך נחלת חצי שבט מנשה קיבלוה ממשה עפ"י ה') ומבאר הנצי"ב הטעם בזה (עפ"י הפסוקים בפרשתנו) שמשה רצה שיהיו חצי שבט מנשה בנחלת בני גד ובני ראובן - בשביל שיהיו שם בני תורה:

ונראה דבשביל שראה משה רבינו דבעבר הירדן כח התורה מעט, (כמו שהביא שם לעיל בשם אבות דר"ג) על כן השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשוכי ארץ באור כח שלהם, וכתוב (שופטים ה, יד) 'מני מכיר ירדו מחוקקים' היינו גדולי תורה ראשי ישובות... והשתדל משה שיתרצו המה לשבת בעבר הירדן, ומשום זה הרבה להם נחלה עד שנתרצו... ואח"כ סיפר להם (משה) הענין כמה השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דוקא, כי בזה תלוי חיי ישראל...

והנה בפרשתנו (דברים ג, יב-כא) כאשר גולל משה את כל המאורעות שאירעו את בני ישראל במדבר, חזר אף על פרשה זו של בני גד ובני ראובן והזכיר שוב את התנאי (בפסוקנו יח): 'וְאַצְּוֹ אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר יִי אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעֲבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חֵיל'. וברש"י כתב ש'ואצו אתכם' אמור על בני גד ובני

ראובן'. אמנם לכאורה אינו בא למעט את חצי שבט מנשה אלא בא לומר שציווי זה היה רק לאלו שירשו מעבר הירדן, ולא לכל ישראל שאליהם דיבר משה.

אך בת"י מבואר להדיא שציווי זה הכולל את התנאי אמור גם על חצי שבט מנשה:

וּפְקִידֵי יִתְכוֹן שִׁבְט רְאוּבֵן וְשִׁבְט גָּד וּפְלִגּוֹת שִׁבְט מְנַשֶּׁה בְּעֵידָנָא הָהִיא לְמִימְרֵי. יִי אֱלֹהֵינוּ יְחִיב לְכוֹן יִתְ אֲרַעָא הָדָא לְמִידְתָּהּ מְזִינִין תַּעֲבְרוּן קֳדָם אֲחוּבֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזִרְזֵי חֵילָא:

[ואצו אתכם שבט ראובן ושבט גד, וחצי שבט מנשה, בזמן ההוא לאמר. ה' אלוהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה. חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל]

מבואר בדבריו שחצי שבט המנשה היו חלק מהתנאי, וזאת אע"פ שלא הוזכרו מלכתחילה בכל הדין ודברים שהיה עם משה, מ"מ התנאי שיעברו חלוצים היה תקף גם לגביהם, וכשביקש מהם משה ליישב בעבר הירדן היה זה בתנאי שיאותו לקבל על עצמם לצאת חלוצים לפני בני ישראל למלחמה.

וכך הוכיח ה'משך חכמה' (פרשת מטות במדבר לב, לג) מהפסוק ביהושע (א, יב): "וְלִרְאוּבֵנִי וְלִגְדִי וְלַחֲצֵי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר". ושם (פסוק יד) "וְנִשְׁיָכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעֲבְרוּ חֲמִשִּׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כָּל גְּבוּרֵי הַחֵיל וְעֲזַרְתֶּם אוֹתָם". הרי שיהושע הזכיר אף לחצי שבט מנשה שהם חלק מהתנאי ויש להם לצאת חלוצים לפני העם. עיי"ש שביאר שהיה זה והצטרפו אחרי שכבר היה התנאי הוא ע"ד התנאי. וביאר החילוק בין ירושת חצי שבט מנשה לירושת בני גד ובני ראובן מדוע הוצרכו בני גד ובני ראובן למשפטי התנאים להדיא ואילו חצי שבט מנשה לא.¹² (וזוה יהיה ביאור הירושלמי בביכורים הנ"ל)

12. ועיין בזה בחידושי הגר"ז (סטנסיל) שירושת חצי שבט מנשה היתה חלק ממה שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים וכל החידוש הוא שקיבלוה בלא גורל, אך חלקם של בני גד ובני ראובן אינו חלק מהברית ולכן הוצרכו לכל משפטי התנאים עיי"ש.

מגילת איכה

- איך הגענו לאיכה?

התרגום מביא שהלשון 'איכה' היא לשון הספד קדומה, ובלשון זו הספיד הקב"ה את אדם וחוה בשעה שגירשם מגן עדן. לכאורה כוונת התרגום ללשון בה קרא ה' לאדם לאחר שאכל מעץ הדעת והתחבא בתוך עץ הגן (בראשית ג, ט): "וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה". אַיֶּכָּה - איכה, ולמרות השוני בהגיית המילה, יש כאן הקבלה בין האותיות (וזהו ה'אם למסורת' שעל פיו דרשו חז"ל מילים מקבילות באופן כתיבתם).

אולם בתרגום לא התבאר איזה הספד טמון בלשון קריאה זו אשר קרא ה' לאדם - 'אַיֶּכָּה' ולכאור' לשון זו נאמרה בכדי להיכנס עמו בדברים וכמו שכתב רש"י שם (בראשית ג, ט): "יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום". ואיזה הספד יש כאן?

והנה בתרגום יונתן שם (בראשית ג, ט) מוסיף כמה מילים ששופכות אור על שאלה זו:

וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים לָאָדָם וַיֹּאמֶר לֵיהּ, הֲלֹא כָל עֲלֵמָא דְבְרִיתִי גְלִי קִדְמִי חֲשׂוּכָא בְּנִחוּדָא. וַאֲיֵךְ אֲנֵת סִבְר בְּלִיבְךָ לְאִיטְמָדָא מִן קִדְמִי, הֲלֹא אֲתֵר דְּאֲנֵת מְטֻמָּר בֵּיה אָנָּא חֲמִי. וְאַן אֲנִי פְקוּדִיָּא דְּפִקִּידְךָ:

[ויקרא ה' אלוקים לאדם ויאמר לו, הלא כל העולם שבראתי גלוי לפני, חשיכה באורה. ואיך אתה סבור בלבך להסתתר מלפני, הלא המקום שאתה נחבא בו אני רואה. והיכן הם המצוות שציוויתך]

למדנו מדברי ת"י שבשאלה זו כלל לא נשאל האדם על מקום הימצאותו שוודאי גלוי לפני ה', ואף לא נועדה שאלה זו בשביל 'להיכנס עמו בדברים', אלא כאן נשאל על עיקר העיקרים: אַיֶּכָּה - היכן הם המצוות שציוויתך? מה עשית עם ציווים אלו? היכן אתה - בתפקידך?

גם על שאלה זו היתה התשובה גלויה לפני ה', וזהו שגילה לנו התרגום כאן, ששאלה זו שנשאל אדם הראשון נאמרה בנימה של קינה והספד שספד לו הקב"ה: איך לא קיימת את המצוות שציוויתך? איך? - איכה - אַיֶּכָּה.

כך גם בפתיחת מגילת הקינות מקונן ירמיהו על ירושלים

איכה יְשָׁבָה בְּדָד • מהי התשובה לאיכה? ומה ההקבלה בין איכה לאַיֶּכָּה?

(איכה א, א) **איכה יְשָׁבָה בְּדָד הָעִיר רַבְתִּי עִם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבְתִּי בְּגוֹיִם שְׂדֵתִי בְּמַדִּינֹת הָיְתָה לְמָס:**

האם יש תשובה לשאלת 'איכה'? והאם נגזר על ישראל גירושין או גלות? האם ירמיהו היה כהן גדול? והאם העיר היתה אלמנה, או יושבייה?

בתרגום מתבארים שאלות אלו:

אָמַר יִרְמְיָהוּ הַנְּבִיא וְכִהְנָא רַבָּא אִיכְדִין יִתְגַּזֵּר עַל יְרוּשָׁלַם וְעַל עַמָּהָא לְאַתְדָּנָא בְּתִירוּכִין וּלְמַסְפֵּד עַלְוִיהוֹן 'איכה', הִיכְמָא דְּאַתְדָּנָא אָדָם וְחוּה דְּאִיתְרְכוּ מְגִינְתָּא דְּעָדָן וְאַסְפִּיד מְדִי עֲלֵמָא עַלְוִיהוֹן 'איכה'. עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרְתָּ, עַל סְגִיאוֹת חוֹבָאָה אֲשֶׁתִּדּוּד דִּי בְּנִיחָא, וְכֵן תְּהִי יִתְבָּה בְּלַחוּדָהָא כְּגִבְרָא דְּמִכְתָּשׁ סְגִירוֹ עַל בְּסָדִיָּה דִּי בְּלַחוּדִיָּה יִתִּיב. וְקִרְתָּא הֹוֹת מְלִיא אוֹכְלוּסִין וְעַמְמִין סְגִיאוֹן, אֲתִירוּקִינַת מְנִהוֹן וְהֹוֹת דְּמִיא כְּאַרְמָלָא. וְדִי מְתִרְבְּרָכָא בְּעַמְמִיא וְשְׁלִיטָא בְּאַפְרִכִיא וְהֹוֹ מְסָקִין לָהּ מְסִין, הִדְרַת לְמִהוֹי מְכִיכָא וּלְמַתָּן כְּרָגָא לְהוֹן בְּתֵר דְּנָא:

[אמר ירמיהו הנביא והכהן הגדול, איך נגזר על ירושלים ועל עמה להיענש בגירושין ולהספיד עליהם 'איכה', כמו שנידונו אדם וחוה שגורשו מגן עדן והספיד עליהם אדון העולם 'איכה'. ענתה מדת הדין וכן אמרה, על דוב העון והמרד אשר בתוכה, ועל כן תהא יושבת בדד כאיש שנגע צרעת בבשרו שיושב בדד. והעיר שהיתה מלאה אוכלוסין ועמים רבים, התרוקנה מהם והיתה דומה כאלמנה. והמתנשאת בעמים ושולטת במחוזות והיו מעלים לה מסים, שבה להיות מושפלת ולתת להם מס גולגולת]

איכה - לשון הספד וקינה

בתרגום מבואר שאיכה הוא לשון של הספד וקינה, וההספד הראשון הוא על עצם הדבר שצריך להספיד, איך נגזר על ישראל להגיע למצב כזה שבו צריכים להספיד את ירושלים

כְּאַלְמָנָה, כְּאִשָּׁה שֶׁהִלֵּךְ בַּעֲלָהּ לְמַדִּינַת הַיָּם וְדַעְתּוֹ לַחֲזוֹר
אֵלֶיהָ.

וביתר ביאור מבואר שם בהמשך המדרש, שישראל בגלותם
הם במצב של 'גרושה ואינה גרושה':

דִּבֶּר אַחֲרָיִךְ הָיְתָה כְּאַלְמָנָה... וְרַבְּנָן אָמְרִין (משל) לְמִלָּךְ
שֶׁכְּעַס עַל מִטְרוֹנָה וְכָתַב לָהּ גִּטָּה וְעָמַד וְחָטְפוּ מִפְּנֵיהָ,
וְכָל זְמַן שֶׁהָיְתָה מְבַקֶּשֶׁת לְנִשְׂא לְאַחֲרָיִךְ הָיָה אוֹמֵר לָהּ
הֵיכָן גִּטָּי, וְכָל זְמַן שֶׁהָיְתָה תּוֹבַעַת מְזוֹנוֹתֶיהָ הָיָה
אוֹמֵר לָהּ וְלֹא כָבֵד גְּרִשְׁתִּיךְ. כִּי כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׁרָאֵל
מְבַקֶּשִׁים לַעֲבֹד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הִיא אוֹמֵר לָהֶם הֲקָדוֹשׁ
כְּרוֹךְ הוּא (ישעיה ג, א): 'אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אֲמַכֶּם, וְכָל
זְמַן שֶׁמְבַקֶּשִׁים לַעֲשׂוֹת לָהֶם נְסִים כְּבַתְחֻלָּה, אוֹמֵר לָהֶם
הֲקָדוֹשׁ כְּרוֹךְ הוּא כְּכֹר גְּרִשְׁתִּי אֲתֶכֶם, הֲדָא הוּא דְכָתִיב
(ירמיה ג, ח): 'שְׁלַחְתִּיךָ וְאַתָּן אֶת סֵפֶר כְּרִיתְתִּיךָ אֵלַיךְ'.

הרי שמצד אחד נידונו בגירושין שיש פירוד ביניהם לאביהם
שבשמים ואינם יכולים לתבוע מזונותיהם, ומאידך הם
כאלמנה ולא אלמנה ממש שאינם יכולים לינשא לאחר כיון
שאינן להם את הגט ביד.

ירמיהו – כהן גדול?

בפתיחת דברי התרגום משמע שירמיהו היה כהן גדול,
וכלשונו: "אמר ירמיהו הנביא והכהן הגדול". וכבר העירו בזה
רבים שלא מצאנו היכן מוזכר זאת, ובפרט שבנביא מבואר
(מלכים כה, יח) שהכהן"ג שהיה בזמנו הוא 'שוריה'. ובתחילת ספר
ירמיה כתוב שירמיה היה ממשפחת כהנים ובת"י שם (ירמיה א,
א) כתב: "מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם"
[מן ראשי משמרת הכהנים מן האמרכלים – נשיאי הנשיאים
אשר היו בירושלים] ומשמע שהיה 'אמרכל' ולא שהיה כהן"ג,
וכן שמו לא הוזכר יחד עם הכהנים גדולים אשר שימשו
בבית ראשון המוזכרים בדברי הימים א' (סוף פרק ה). וכן לא
ברשימה שהובאה בתוס' יומא (ט). וכן מצינו בזה"ק (תרומה
קמח:.) שמדייק מלשון הפסוק 'מן הכהנים אשר בענתות'
שירמיה היה כהן מן הכהנים אך לא היה כהן"ג¹⁴.

יש שפירשו בדברי התרגום כאן שמש"כ 'כהנא רבא'
משמעותו 'כהן חשוב' ולא כהן גדול. ובזה יישבו את דברי
תרגום יונתן בכמה מקומות שמשמש בביטוי זה על מי
שלכאו' לא היו כהנים גדולים, כגון נדב ואביהו (ויקרא טז, א),
פנחס (במדבר כה, יג) ועוד, ראה הערה¹⁵.

ועל ישראל ואומר: איכה? איך באנו למצב כזה שצריכים
לקונן עלינו איכה – כמו שקונן ה' על אדם הראשון?

והנה בשונה מהמפרשים שפירשו את כל הפסוק בדרך
של שאלה: איכה ישבה בדד? ואיך העיר רבתי העם היתה
כאלמנה? ואיך נהפכה ישראל מ'שרתי במדינות' למשלמת
מס? לדעת התרגום השאלה נגמרת ב'איכה' וישנה גם
תשובה. וכל המשך הפסוק הוא תוצאה:

עֲנֵתָה מַדַּת הַדִּין וְאָמַרְתָּ: עַל רוֹב עֲוֹנָה וּמַרְדַּ אֲשֶׁר
בְּקִרְבָּהּ.

זוהי התשובה!

לכן ישבה בדד. לכן היתה כאלמנה. ולכן היתה למס.

ההקבלה בין איכה לאיכה

את עצם ההקבלה בין איכה לאיכה – שאף איכה הוא לשון
קינה מצינו גם במדרשים:

במדרש רבה (איכה פרשה א):

רַבִּי נְחֻמִּיָּה אוֹמֵר אֵין לְשׁוֹן אִיכָה אֶלָּא קִינָה, הֲדָא מָה
דְּאַתָּ אָמַר (בראשית ג, ט): וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם
וַיֹּאמֶר לוֹ אִיכָה, אוֹי לָכֶּה.

ובמדרש רבה (בראשית פרשה יט):

אָמַר רַבִּי אֶבְרָהָם בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִינְיָא, כְּתִיב (הושע ו, ז):
וְהָמָּה כְּאָדָם עֲבָרוּ בְּרִית, הָמָּה כְּאָדָם הִרְאִשׁוּן, מָה
אָדָם הִרְאִשׁוֹן הִכְנִסְתִּיו לְתוֹךְ גֶּן עֵדֶן וְצִוִּיתִיו וְעָבַר
עַל צִוְיִי, וְדִנְתִּי אוֹתוֹ בְּשִׁלּוּחִין וּבְגִירוּשִׁין, וְקוֹנְנִי עָלָיו
אִיכָה... קוֹנְנִי עָלָיו אִיכָה, שְׁנַאֲמַר: וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים
אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אִיכָה, אִיכָה כְּתִיב¹³.

גירושין או גלות

בתרגום מבואר שבני ישראל נידונו בגירושין, וכלשונו: "איך
נגזר על ירושלים ועל עמה להיענש בגירושין ולהספיד
עליהם איכה". כלומר בחורבן ניתן לישראל גט כריתות.
ויש להתבונן הלא בפסוק הומשלו לאלמנה 'היתה כאלמנה'
והמשמעות של אלמנה שונה מגרושה?

והנה במדרש רבה (כאן הובא גם ברש"י) מדויק הלשון של
כאלמנה ולא אלמנה ממש, אלא כעין עגונה:

הָיְתָה כְּאַלְמָנָה – הָיְתָה אֶלְמָנָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא

13. וכן איתא בילקוט'ש ובמדרש הגדול שם.

14. וראה באהבת יהונתן (שמרלר) שהאריך בזה.

15. ראה בגליון פרשת אחרי מות שהארכנו בדברי ת"י אודות כהונתן של נדב ואביהו והבאנו שם מדרש שמשמע ממנו שאכן היו כה"ג. וראה עוד בת"י דברים
(כו, ג) לענין הבאת ביכורים שיש להביאם לכהנא רבה. וכן בפרשת פנחס (במדבר כה, יג) כותב שפנחס היה כהן גדול, ובחלק מהמקומות הנ"ל יש דחיות שהבאנום
במקומם.

וּבְיוֹמָא דְכַפּוּרָא - דִּי הוּא בְעֶסְרָא יוֹמִין בְּתַשְׁרִי, לְחִינָא
בְּחִינִינִין. אַף אִיהִי מְדִיר לְפָא לְחָדָא

[כל זמן שירושלים היתה בבנינה, סרבו ישראל לעלות
לירושלים להראות לפני ה' שלוש פעמים בשנה,
ובעונותיהם של ישראל שממה ירושלים, ונעשו שבילי
ציון אבילות מאין עולה בה בזמן החגים. כל שעריה
שוממים וכהנייה נאנחים כי בטלו הקרבנות. בתולותיה
סופדות כי פסקו לצאת בחמשה עשר יום בחודש אב וביום
הכיפורים - שהוא עשרה יום לתשרי, לחול במחולות. אף
היא מר לבה מאד]

מבואר בתרגום שהבתולות היו סופדות על שפסקו מלצאת
בט"ו באב וביום הכיפורים לחול במחולות, ומשמע מדבריו
שמנהג זה התבטל בבית ראשון.

וצ"ע שהלא מנהג זה הוזכר אח"כ במשנה (תענית כו): שנכתבה
בסוף בית שני ולאחריו:

אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים
לישראל כחמשה עשר באב וזכיה"כ שבהן בנות
ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לביש את מי
שאיין לו... יוצאות וחולות בכרמים.

וצ"ל שהבתולות בזמן בית ראשון היו נוגות על שבזמן
החורבן עצמו בוטל המנהג, אך כנראה חזר המנהג אח"כ
בזמן בית שני.

וְלֹא זָכַר הָדָם רַגְלֵיו בְּיוֹם אָפּוֹ • מֵהוּ
הַדְּבַר אֲשֶׁר זָכִירָתוֹ יִכְלֶה לִבְטֹל אֶת חוֹרְבָן
הַבֵּית?

(איכה ב, א) אִיכָה יַעֲיֵב בְּאָפּוֹ יְיָ אֶת בֵּית צִיּוֹן הַשְּׁלִיף
מִשְׁמִימִים אֶרֶץ תִּפְאָרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא זָכַר הָדָם רַגְלֵיו
בְּיוֹם אָפּוֹ:

מהו 'הדום רגליו'?

בפסוק בישעיהו (סו, א): נאמר שהארץ היא ההדום לרגליו:
'כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי'. ולפ"ז היה
מקום להבין שבעת החורבן לא זכר ה' את הארץ שהיא הדום
רגליו.

בתרגום מבאר באופ"א:

ויש שפירשו שמשמעותו שהיה ממשפחת כהנים גדולים,
עיין ברד"ק ריש ספר ירמיה שכותב שירמיהו היה בנו של
חלקיהו הכהן.

ויש שפירשו שהיה משוח בשמן ולכך מכונה בשם זה כמו
פנחס שהיה משוח מלחמה, ואף ירמיה היה סגן הכה"ג והסגן
נמשח בשמן. אמנם במלכים (כה, יח) נאמר שהסגן בזמנו היה
צפניה, וצ"ע.

היתה כאלמנה – העיר או יושביה

רש"י כתב: 'גלמודה מיושביה' והיינו שהעיר היתה כאלמנה
מחמת שעזבוה יושביה, וכפשטות לשון הפסוק 'העיר רבתי
עם - היתה כאלמנה'.

אולם מדברי התרגום הנ"ל נראה שמפרש שהעיר היתה
כאלמנה מהאוכלסין והעמים הרבים שהיו פוקדים אותה,
שבחורבן פסקו מלבוא מחמת שנעשתה כמצורע המבודד
שלא חפצים להתקרב אליו. וטעם זה שייך לכאו' על יושבי
העיר - בני ישראל שנמאסו כמצורע ולא על העיר עצמה.

בְּתוֹלְתֶיהָ נֹגוֹת • האם מנהגי יום ט"ו באב התבטלו בחורבן בית ראשון?

(איכה א, ד) דְּרָכֵי צִיּוֹן אֲבִלּוֹת מִבְּלִי בְּאִי מוֹעֵד כָּל
שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמְמִין כְּהִנִּיָּה נֶאֱנָחִים בְּתוֹלְתֶיהָ נֹגוֹת וְהִיא
מֵרָלָה:

מי הם הבתולות ועל מה היו נוגות?

בפירוש 'פלגי מים' (לבעל הנתה"מ) פירש שבתולותיה אינם
הבתולות ממש, אלא הם 'המון העם אשר בציון המכונים
בשם בתולות בת ציון'. וב'אבן יחיאל' פירש שאפילו הבתולות
אשר בטבע בלתי מקבלות היגון משום דבר, להיותן בטבע
דורשות השמחות וגיל, אפילו המה היו נוגות וכל שכן השאר.
בתרגום מפרש ש'בתולות' הם בתולות וממש ומבאר את
הסיבה המיוחדת לעצבונן של הבתולות:

כָּל זְמַן דְּהוּא יְרוּשָׁלַם מוֹתְבָנְיָא, סְרִיבּוּ יִשְׂרָאֵל לְמִיסָק
לְיְרוּשָׁלַם לְאַתְחָזָא קָדָם יְיָ תַּלְתָּ זְמַנִּין בְּשִׁתָּא. וְעַל
חֻבְיָהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אִיצְטְדִיאַת יְרוּשָׁלַם וְאַתְעֵבִידוּ שְׁבִילֵי
צִיּוֹן אֲבִילִין מְדִלִית עֲאִיל בְּהָ בְּזְמַן מוֹעֲדֵיָא. כָּל תַּרְעָהָא
צְדִיין וְכַהֲנָהָא אֲנָחִין עַל דִּי בְטִילוּ קוֹרְבָנֵיָא. בְּתוֹלְתָהָא
סַפְדִין עַל דִּי פִסְקוּ לְמִיפָק בְּחֻמְשָׁא עֶשֶׂר יוֹמִין בְּאָב

אִיכָדִין יִקְוֶז יְיָ בְּתִקְוָה רִגְזִיהַ יֵת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן, טְלָק
מִשְׁמִיָּא לְאַרְעָא תּוֹשְׁבֵיחָתָא דְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא דְכִיד בֵּית
מוֹקֶדֶשׁא דְהוּהָ גְלִנְדָקָא דְרִגְלִיהָ, וְלֹא חֶס עֲלוּהִי בְיוֹם
תִּקְוָה רִגְזִיהַ:

[איכה ימאס ה' בחרון אפו את כנסת ציון השליך מן
השמים לארץ תפארת ישראל, ולא זכר בית המקדש
שהיה הדום רגליו, ולא חס עליו ביום חרון אפו]

המקדש. ועל זה מקונן ירמיהו שבכל זאת החריב את ביהמ"ק
'ולא זכר הדום רגליו', ולא חס על המקדש שלא להחריבו.

טַבְּעוּ בְּאַרְץ שְׁעָרֶיהָ • על איזה שערים מדובר ומה גרם לטביעתם בארץ?

(איכה ב, ט) **טַבְּעוּ בְּאַרְץ שְׁעָרֶיהָ אֲפֹד וְשֹׁפֵר בְּרִיחֶיהָ
מִלִּפְנֵי וְשָׂרִיהָ בְּגוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מִצְאוּ
חֲזוֹן מִיּוֹ:**

**על איזה שערים מדבר הפסוק, שערי בית המקדש?
שערי קדש הקדשים? או שערי מצודת דוד?**

רש"י מביא ב' פירושים מדוע טבעו השערים ולא ניתנו ביד
האויב. ובין פירושים אלו ישנה נפק"מ על איזה שערים
מדובר: א. פירוש המדרש שמכיון שחלקו כבוד לארון
שנאמר 'שאו שערים ראשיכם' לפיכך לא ניתנו ביד האויב.
ולפ"ז מדובר או על **שערי בית המקדש**, או על **שערי קדש
הקדשים**, (תלוי במחלוקת המדרשים מה אירע בשעה שביקשו להכניס את
הארון למקדש, ראה הרחבה בהערה¹⁶).

ב. פירוש הגמ' (סוטה ט.) שהיו השערים **מעשי ידי דוד** לפיכך
לא שלטו בהם ידי השונאים. ולדעת רש"י שם¹⁷ מדובר על
שערי מצודת דוד ומצודת דוד היא חוץ לירושלים¹⁸.

בתרגום לא נתפרש להדיא ענין זה, אלא ממה שמוסיף
ומבאר האופן שבו טבעו השערים בארץ נוכל ללמוד גם על
איזה שערים מדובר:

טַמְּעוּ בְּאַרְעָא תְּרַעְחָא (נ"א: עַל דִּי נִכְסוּ חֲזִירָא

בתרגום מבואר שהדום רגליו האמור בפסוק הוא **בית
המקדש** שהקב"ה לא ריחם עליו ביום אפו.

ולכאור' צ"ב מה שיירך לומר ולא זכר את הבית בשעה שהחריב
את הבית? הלא לכאור' לשון של זכירה שייכת על דבר אחר
שבגללו לא יחרב הבית, וכאן מדברים על אי זכירת הבית
עצמו בשעה שהחליט להחריבו?

וביאר בזה ה'בית אהרן', שבבית המקדש היה ב' עניינים: א.
ביהמ"ק היה **מקום מקודש ומרכז לעבודה**, כמבואר ברמב"ם
שזהו עיקר מצות 'ועשו לי מקדש' שיהיה מקום לעבודה. ב.
ביהמ"ק היה **מדור לשכינה**, שבמקום זה בהיותו מקום מוכן
ומקודש לעבודה היתה במקום זה השראת השכינה, כדכתיב
'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'.

והנה מקום השראת השכינה היה גם **מרכז התגלות כבוד
מלכותו יתברך**, ולכן נקראת ירושלים בשם 'ציון' שהיא עיר
המלוכה, וזה היה באמצעות 'כסא דוד' שנתכונן בה. וענין זה
נקרא בשם '**הדום רגליו**' בבחינת הדום לכסא כבודו בשמים.

וע"ז אמר הכתוב 'ולא זכר הדום רגליו', ובתרגום: 'ולא חס
עלוהי ביום אפו', כלומר שאף שגזירת העונש היתה להחריב
את ביהמ"ק מפני שישראל לא היו ראויים למקום המקודש
הזה, אבל מצד בחינה זו של 'הדום רגליו', היה לו לזכור
שע"י החורבן יתבטל התגלות כבוד מלכותו יתברך באמצעות

16. בגמרא (שבת דף ל.) איתא: "כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו שערים זה בזה. כיון שאמר (דברי הימים ב' ו, מב): 'ה' אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך' מיד נענה. וברש"י (שם ד"ה דבקו שערים) כתב שהיו אלו השערים: "של בית קדשי הקדשים". ועיין במהרש"א סוטה (שם) שקישר מאמר חז"ל בסוטה (ט.) שלא שלטו שונאי ישראל במעשי ידי של דוד דכתיב 'טבעו בארץ שעריה'. עם הגמ' בשבת הנ"ל שדבקו שערי קדש הקדשים זה לזה. כלומר שס"ל למהרש"א שהפסוק 'טבעו בארץ שעריה' מדבר על שערי קדש הקדשים שחלקו כבוד לארון. וכך איתא גם במדרש שוחר טוב (תהלים כד, ז) שמדובר על שערי קה"ק.

מאידך במדרש רבה (במדבר רבה טו, ג) איתא: "בשעה שהכניס שלמה את הארון למקדש, אמר 'שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם' שהיו הפתחים שפלים, אמר להם התגדלו שמלך הכבוד עליכם, מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון, אמר להם הקב"ה: 'אתם חלקתם לי כבוד, חייכם כשאני אחריב את ביתי אין אדם שולט בכם', תדע שכל כלי המקדש גלו, אבל **שערי בית המקדש** במקומן נגנזו, שנאמר: 'טבעו בארץ שעריה'. ומפורש שמדובר על שערי בית המקדש. וכן משמע בפרקי דרבי אליעזר (פרק נא): "רבי אליעזר אומר בית המקדש עתיד להעלות ולהתחדש, מה כתיב עליו (ישעי' מג, יט) 'הנני עושה חדשה עתה תצמח הלא תדעוה'. ו**שערים שטבעו בארץ עתידים לעלות ולהתחדש כל אחד ואחד במקומו**". וממה שכתב כל אחד ואחד במקומו נראה שפירש הפסוק הנ"ל בשערי בית המקדש, שלבית המקדש יש הרבה שערים וכולם טבעו בארץ, (כנראה משום שכולם חלקו כבוד לארון) ועל זה שיירך לומר כל אחד ואחד במקומו.

17. וז"ל: "**דוד, דכתיב טבעו בארץ שעריה**. לעיל מיניה כתיב 'חשב ה' להשחית חומת בת ציון', ועלה כתיב 'טבעו בארץ'. ומצודת ציון היא עיר דוד וביתו כדכתיב בספר שמואל (בה), וכשבאו צרים בימי צדקיהו טבעו השערים - דלתות השערים שהיו של נחושת או של זהב כדי שלא ישאום אויבים".

18. ראה שמואל ב' (ה, ז) "וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד" ומצודת ציון היא חוץ לירושלים כמבואר ברש"י (יומא עז): "לפתח בית דוד היא ציון חוץ לירושלים". וכך כתוב בכפתור ופרח (סוף סימן מא). וכך כתוב בפירוש רבינו הלל על הספרי (פרשת עקב אות נא) שציון היא ליד ירושלים.

כאן שעל ידי הזאה זו טבעו השערים בארץ.

קומי רני בלילה • תיקון חצות או לימוד משניות?

(איכה ב, יט) קומי רני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שמי אליו פפוך על נפש עוללך העטופים ברעב בראש כל חצות:

מה היא ה'רינה' האמורה בפסוק תפילה או תורה? ומהו 'שפכי כמים לבך'?

מצינו בזה ב' מהלכים אחד ללימוד התורה והשני לתפילה.

בגמרא (תמיד לב:) מבואר שפירשו את הפסוק על לימוד התורה:

תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר (איכה ב-יט) 'קומי רני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה'.

מאיך מצינו בפסוק שתפילה קרויה רינה (ירמיה טז, הובא בברכות כו:): "ואל תשא בעדם רנה ותפילה". וכן ברא"ש (פ"א דברכות סימן ב' - הובא בב"א או"ח א) מבואר שמפסקנו לומדים שראש האשמורות הוא זמן המסוגל לתיקון חצות ולתפילה על הגאולה.

בתרגום כאן מפרש שהמכוון בקימת האשמורת הוא לימוד המשנה:

קומי בנשמתא דישדאל דשדא בגלותא עסוקי במשנה בלילא, ארום שכינתא דיי שדא לקבליך, ובפתגמי אודייתא בשירוי שפךפרא. שדא היך מיא עקמומית לפיך וחדרי בתיובתא וצלאי בבית בנשמתא כל קבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידך על נפשת עולמיד דצחין בכפנא בריש כל מחוזין:

[קומי כנסת ישראל השרויה בגלות לעסוק במשנה בלילה, כי שכינת ה' שורה כנגדך, ובדברי תורה בתחילת השחר. שפכי כמים עקמומיות לבך וחזרי בתשובה. והתפללי בבית הכנסת נוכח פני ה']

מבואר בתרגום שהפסוק מדבר על ג' דברים: לימוד תורה.

ואזבילו מן דמיה עליוהון) הובד ותבד מזוזתהא. מלכהא ודברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי אודייתא באלו לא קבילו יתה בטורא דסיני. אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי:

[טבעו בארץ שעריה (נ"א: על ששחטו חזיר ונתנו מדמו עליהם). איבד ושיבד מזוזתיהן, מלכה ושדיה גלו בין העמים על שלא שמרו דברי התורה כאילו לא קבלוה בהר סיני. גם נביאה נמנעה מהם רוח נבואת הקודש ולא נאמר להם דבר נבואה מאת ה']

ישנם כמה נוסחאות בדברי התרגום, אך לנוסח שגרס את המובא בסוגריים, מבואר שהשערים טבעו מחמת שזבחו חזיר והיזו מדמו עליהם. ומחמת טומאה זו טבעו השערים.

וכבר תמהו המפרשים היכן מצאנו דבר זה שבחורבן בית ראשון היזו מדם החזיר על השערים. ואף מה שמצינו בגמרא מעשה עם חזיר בחומה, היה זה בזמן חורבן בית שני ואף שם לא היה הזאת דם על החומה, כדאיתא בגמ' (ב"ק פב.):

כשצרו מלכי חשמונאי זה על זה היו רגילים בכל יום שהיו אלו בחוץ מעלים להם תמידים לאלו שבפנים, יום אחד העלו להם חזיר, כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, באותה שעה אמרו ארור המגדל חזירים...

מבואר שגם שם לא היתה זו הזאת דם, אלא החזיר נעץ ציפורניו בחומת העיר. וצ"ע היכן מצינו בבית ראשון מעשה כזה?

והנה מצינו בתרגום שני על אסתר (א, ב) כדברי התרגום כאן על דם החזיר בבית ראשון, עם תוספת פרטים:

וכאשר ראה הפתח של בית המקדש, שהעם הטמא עומדים ממולו, סגר את עצמו ולא רצה להפתח. ובאו כל צבאות הכשדים והביאו עמהם שלוש מאות ושישים גמלים שנושאים גרזנים של ברזל ובלעה אותם הפתח החיצוני של בית המקדש. ועוד לא נתנו את עצמם להפתח עד שבא פרנטוס ושחט את החזיר וזרק את דמו על בית המקדש וטימא אותו. ואחרי שנטימא פתח את עצמו ונכנס נבוכדנצר¹⁹ הרשע לבית המקדש.

ומבואר שמעשה זה אירע בבית ראשון, בשערי המקדש שלא נתנו לנבוכדנצר להיכנס פנימה עד ש'פרנטוס' היזה עליהם מדם החזיר ונפתחו מאליהם, ועל זה נאמר בתרגום

נחמה ולפיכך מסתיימים הקינות בדברי נחמה.

וראה מש"כ בספר המנהיג (הלכות תשעה באב כג): "וצריך לקונן על ירושלים ולסיים בנחמה וכן עמא דבר". ולכן כתב הרמ"א (תקנט ה): "ונוהגין לומר קצת נחמה אחר הקינות לפסוק בנחמה על זה"²⁰, ומטעם זה כופלים את הפסוק השיבנו בסוף המגילה **כדי לסיים בנחמה** (עיין במג"א).

ולדברי רש"י נמצא שפרק זה אינו מסתיים בנחמה.

אולם לפירוש התרגום הפרק מסתיים בנחמה:

תְּהִי קְדֵי חִירוֹתָא לְעִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל יַד מְשִׁיחָא,
הִיכְמָא דְעִבְדָּתָּ עַל יַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיוֹמָא דְפִסְחָא,
דְּאַתְבְּנִשְׁיָן עוֹלָמִי חֲזוֹד חֲזוֹד מִן כָּל אֲתֵר דְּאַתְבְּדְּרוּ
תַּמָּן בְּיוֹמָא תְּקִיף רוּגְזָךְ יְיָ. וְלֹא הָוָה בְּהוֹן שִׁיבָא וְשִׁאֲרָא,
דְּלִפְיִית בְּסַדִּינִין וְדִבְיִיתִי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין - בְּעַלִּי דְבָבִי
שִׁיבָא וְגוֹן:

[תקרא חירות לעמך בית ישראל על ידי המלך המשיח,
כמו שעשית על ידי משה ואהרן ביום הפסח, שיתקבצו
בחורים סביב סביב מכל מקום ומקום שנפוצו ביום חרון
אף ה'. ולא היה בהם פליט ושריד, בני שעטפתי בסדינים
- ושטפחתי בתפנוקי מלכים אויבי השמידים]

כפי שתרגם לעיל (ז,ב) ש'מועד' הכונה **לחג הפסח**, מתרגם
אף כאן שהפסוק מסיים בנחמה ובציפיה לקריאת חירות כמו
שהיתה על ידי משה ואהרן ביום הפסח, ויתקבצו סביב סביב
כל בחורי ישראל שנפוצו ביום חרון אף ה', אותם אלה שלא
נותר מהם שריד ופליט, אלה שטופחו - שעוטפו בסדינים
והאויב השמידם.

והנה יש לידע איזה קריאת חירות היתה על ידי משה ואהרן
בפסח? ומה היא הציפיה ל'התקבצות סביב סביב'?

בספר 'בית אהרן' (עניני שבת ומועדים סימן צד) מבאר זאת בדרך
נפלאה, ולביאורו דברי התרגום כאן מרמזים על יסוד גדול
בשלבי היציאה לחירות מהגלות, והוא **שכינוס וקיבוץ כל
ישראל ועשייתם לגוי אחד בארץ**, הוא שלב הכרחי ליציאה
מהגלות. וכמו שהיה קודם יציאת מצרים בפסח. וכלשונו:

כִּי חֲלוֹת הַחֲרוּת הַמּוֹחֲלֵט, חַל רַק אַחַר כִּינוּס עַם
יִשְׂרָאֵל לִיעֲשׂוֹת בְּבַחֲנֵת 'גוֹי אֶחָד' כְּדֹכְתִּיב שֵׁם וְאַבִּיא
אֲתֶכֶם אֵלַי.

כלומר לגאולת מצרים קדם קיבוץ והתכנסות של כל ישראל

תשובה ותפילה. את תחילת הפסוק 'קומי רני בלילה לראש
אשמורות' לעסוק בלימוד **המשניות** ובדברי תורה בתחילת
השחר. את 'שפכי כמים לבך' פירש 'לשפוך כמים את
עקמומית הלב ולשוב בתשובה'. ואילו את המשך הפסוק
'שאי אליו כפיך' מפרש על תפילה.

ממה שסבור שהקימה בלילה היא לצורך לימוד המשניות
למדנו שלימוד התורה שבעל פה שייך במיוחד ללילה. וכמו
שמצינו במדרש תנחומא (פרשת נח ופרשת כי תשא): שהקב"ה
לימד למשה מקרא ביום ומשנה בלילה. ומזה ידע משה
בהיותו בשמים מתי יום ומתי לילה. (וראה באהבת יהונתן כאן
שהביא עוד מקורות לזה).

ואכן המשנ"ב (סימן א, סק"ט) נוקט להלכה שחצות הוא זמן
המסוגל לתפילה - תיקון חצות, אך לאחר התיקון **שיעור
משניות קודם לכל דבר**:

וזה לשון המשנה ברורה (סי' א' סק"ט):

והמקובלים האריכו מאוד בגודל מעלת קימת חצות
כי רבה היא והעת להתאונן על החורבן נכון יותר
שיהיה קודם חצות מעט. ומחצות ואילך יעסוק
בתורה. ואחר התיקון שיעור משניות קודם לכל דבר.

תְּקָרָא כְּיוֹם מוֹעֵד מְגוֹרֵי מִסְבִּיב •

מה המשמעות של 'מועד מגורי מסביב'? והאם
כל פרקי איכה מסתיימים בנחמה?

(איכה ב, כב) תְּקָרָא כְּיוֹם מוֹעֵד מְגוֹרֵי מִסְבִּיב וְלֹא
הָיָה בְּיוֹם אֵךְ יְיָ פְּלִיט וְשְׂרִיד אֲשֶׁר טַפַּחְתִּי וְרַבִּיתִי
אִיבֵי כָלִם:

על איזה 'מועד' מדבר הפסוק? ומהו 'מגורי מסביב'?

רש"י מפרש שפסוק זה הוא המשך של הקינה שבה מקונן
ירמיהו על כך שנאספו הגוים כביום חג סביב לעם ישראל.
ולא נותר בישראל שריד ופליט כי הרגו גם את הילדים -
'אֲשֶׁר טַפַּחְתִּי וְרַבִּיתִי'.

לדבריו נמצא שפרק זה מסתיים בדברי קינה, בשונה מיתר
הפרקים במגילת איכה המסתיימים בנחמה.

והנה מצינו שחלק מצורתה של קינה היא **הסיום בדברי**

20. וראה מה שדנו הפוסקים האם הכוונה לדברי הנחמה שבכל קינה וקינה. או שבסוף כל הקינות יש לפסוק בדברי נחמה. שהפרי חדש כתב (או"ח תקנט) שהכוונה לנחמה שאחרי כל הקינות: "עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים", אך לא לאלו שבסוף כל קינה וקינה. ואכן יש מן הקהילות שמדלגים הקינות שיש בהם נחמה בסופם ורק בסוף כל הקינות פוסקים בנחמה.

מפי אלהא לא תיפוק בישתא, אלהן על ברת קלא דמיזא
בגין חטופין דאתמליאת ארעא. ובמידן דבעי למגזר
טובה בעלמא מן פוס קודשא נפקא:

[מפי העליון לא תצא הרעה. אלא רק בבת קול דמוזח,
בשביל גזל שמללא הארץ. ובזמן שהוא דוצה לגזור טובה
בעולם מפה קדשו יוצאת]

מבואר בתרגום שישנו חילוק בין הרעות לטובות, שהרעות
אינם יוצאים מפי עליון אלא באים מאליהם על האדם,
וכדאיתא בחז"ל (מ"ר איכה ב וסדר בראשית פ"ג) ש"אין הקב"ה
מיחד שמו על הרעה. אך בזמן שרוצה לגזור טובה - מפה
קדשו היא יוצאת.

עומק הדבר מבואר ברמח"ל (דרך ה' ח"א פ"ה אות ח) שבשונה
מהטובות ששורשם וסיבתם היא הארת פניו יתברך ונחשב
היותו יתברך **סיבה ממש** לכללות הטובה ופרטיה. סיבתם
ושורשם של הרעות היא **העלם אורו והסתר פניו**, ואין הוא
יתברך נחשב סיבה ממש לרעה אלא היא העדר הארת פניו
וטובתו.

וכן מצינו באוה"ח (שמות ו, ח) שמבאר את תשובת ה' לשאלת
משה: 'למה הרעתה לעם הזה?' ובדבריו מבאר האוה"ח
מדוע בפסוקו נאמרו הטובות בלשון יחיד - 'והטוב':

עוד ירצה על זה הדרך 'וידבר אלהים', פי' דבר אתו
משפט, ומה הוא המשפט, כי טענו טענה הנשמעת,
ואמר 'אני ה' - פי' איך אתה מייחס לי מדה רעה ב"מ',
ותאמר אלי למה הרעתה, והלא אני ה' ומדתי מדת
החסד והרחמים וטוב אני לכל, וכמו שכן אמר הנביא
(איכה ג') **מפי עליון לא תצא הרעות כי אם הטובות**,
ומה שאמר שם והטוב הוא על בחינת פרט טוב אחד
שהוא להיות אדם צדיק, לא יגזור ה' דבר כן אלא ביד
כל אדם לבחור בטוב. ותמצא שבכל פעם שיזכיר ה'
זכרון תשלום הרע לעושי רשעה ידקדק לומר (ש"א
כד) כי מרשעים יצא רשע. וכן הוא אומר (ירמ' ב')
תיסרך רעתך, (ישעי ס"ד) ותמוגנו ביד עונינו, (איוב ח')
וישלחם ביד פשעם, מה שאין כן הטוב (תהלים פ"ה)
ה' יתן הטוב, (שם קמ"ה) טוב ה' לכל, ומעתה לו יהיה
שעברה צרה על ישראל מי יודע אם היו חייבין כן
ועונם גרם או לצד הקודם לתשלום גזירת העינוי,
או לצד קצת מהם שלא האמינו כראוי וכדומה,
והנך רואה כי הזקנים חזרו לאחוריהם ולא הלכו עם
משה לפני פרעה כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"ה) והקפיד ה'
עליהם באופן כי מהם יצא להם דבר זה, ואיך הוציא
מפיו דברים נכרים לומר למה הרעתה....

שנעשה על ידי משה ואהרן בפסח לפני יציאת מצרים,
וכמבואר בדברי רש"י עה"פ (שמות יט, ד): "אתם ראייתם אשר
עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם
אל"י. והמפרשים מתקשים היכן היה מאורע זה שבני ישראל
נשאו על כנפי נשרים? ומהו "ואביא אתכם אלי"?

וברש"י שם מבאר שהכוונה ליום שבו יצאו ישראל ממצרים
- בט"ו בניסן: "שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גשן ולשעה
קלה כשבאו ליסע ולצאת, **נקבצו כולם לרעמסס**", והתקבצות
ניסית זו היא האמורה ב"ואשא אתכם על כנפי נשרים".

ובתרגום יונתן (שם) מפרש את הפסוק בדרך מחודשת,
ולפירושו לאחר שבני ישראל התקבצו ברעמסס ביום י"ד
בניסן - לקחם ה' משם **על גבי עננים כמו על כנפי נשרים להר
המוריה שבארץ ישראל** ושם שחטו והקריבו את הפסח.

והתקבצות זו שנקבצו כל ישראל ברעמסס ואח"כ הקריבו
יחד קרבן פסח בהר המוריה היא **תנאי הכרחי לפני היציאה
לגאולה** כי רק ע"י כך מפסיקים ישראל מלהיות 'גוי בקרב
גוי' ונעשים 'גוי אחד בארץ'.

וזאת הציפיה העולה מפסוק זה לדברי התרגום, שמצפים
אנו ל'קריאת החירות' והיא שלב **ההתקבצות והכינוס שהוא
שלב הקודם לגאולה** כמו שהיה בפסח על ידי משה ואהרן,
כך מצפים אנו שישונו כל אלו שנפוצו ביום חרון אף ה'
ויתקבצו סביב סביב.

לאור פירוש זה נמצא שלדברי התרגום כל פרקי הקינה של
איכה מסתיימים בדברי נחמה.

מפי עליון לא תצא הרעות והטוב

הרעות אינם יוצאות מפי עליון, והטובות?

(ג, לח) **מפי עליון לא תצא הרעות והטוב:**

רש"י מביא את דברי ריו"ח שבין הרעות ובין הטובות אינם
באים מפי ה' אלא החטאים הם סיבות הרעות והמעשים
הטובים הם סיבת הטובות: "אמר רבי יוחנן מיום שאמר
הקב"ה (דברים ל) "ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו'
לא יצא רעה וטובה מפיו **אלא הרעה באה מאליה לעושה רע
והטוב לעושה טוב** לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם
לא על חטאיו".

אולם בתרגום מבואר שהטובות אכן באים מפי ה':

וְלֹא חָלוּ בָּהּ יָדַי • יְדֵי הָאוֹיֵב אוֹ הַנְּבִיאִים?

(ד, ו) וַיִּגְדַּל עֹון בֵּית עַמִּי מִחַטָּאת סֹדֶם הַהִפּוּכָה כְּמוֹ רָגַע וְלֹא חָלוּ בָּהּ יָדַי:

במה גדל עוון ישראל יותר משל סדום, ומה הפירוש 'ולא חלו בה ידי'?

רש"י מפרש שפורענותם מוכיחה עליהם שעונם גדול משל סדום, כי בסדום לא נמשכה צרתם אלא כרגע אחד נהפכה, ולא חלו בה ידי האויב כי נהפכה על ידי המלאכים. (אך לא ביאר מהו החטא)

אולם התרגום מפרש:

וְסִגִּית חֹבֶת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חֹבֶת סֹדֶם, דְּאַתְּהִפְכָּת כְּשִׁעְתָּא, וְלֹא שְׂרִיאוּ בָּהּ נְבִיאִיא לְאַתְנַבְּאָה לְאַהֲדִירוּתָהּ בְּתִיבְתָּא:

[ויגדל עון כנסת עמי מעוון סדום, שהתהפכה בשעה אחת ולא החלו בה נביאים להתנבא להחזירה בתשובה]

בתרגום מבואר שחטאם של ישראל גדול משל סדום מפני שסדום נהפכה ברגע אחד מבלי שהיו בה נביאים שיחזירוה בתשובה. ואילו ישראל היו בהם נביאים שהזהירו וניבאו להחזירם בתשובה ובכל זאת המשיכו בחטאיה.

אמנם מצינו בתרגום יונתן (בראשית יט, כד) שאף בסדום עשה ה' דברים שיעוררו אותם לשוב בתשובה. ובכך ביאר את לשון הפסוק המדבר על הפיכת סדום: 'וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש' וכו' שלכאו' היה צריך להיות לשון 'השליך' ולא המטיר שהיא לשון השייכת למטר - גשם. ופירש התרגום שמתחילה הוריד ה' על סדום גשמי רצון בשביל שיתעוררו לחזור בתשובה ואט אט נהפכו הגשמים לגפרית ואש (וכדאיתא בפרק חלק):

וּמִימָדָא דִּי אַחִית מְטָרִין דְּרַעְוָא עַל סֹדֶם וְעַל עַמּוּדָה, עַל מְנַת דִּיעְבְּדוּן תְּתוּבָא וְלֹא עֲבָדוּ, אַרוּם אַמְדוּ, לֹא גַלִּי קָדָם יְיָ עוֹבְדִין בִּישׁוּא, הָא בְּכֵן נַחְתוּ עֲלִיהוֹן בְּבָרִיתָא וְאַשָּׁא מִן קָדָם מִימָדָא דִּי מִן שְׁמַיָּא.

[ומאמר ה' הוריד גשמי רצון על סדום ועמורה, כדי שיעשו תשובה - ולא עשו, כי אמדו: (ממה שמוריד עלינו גשמי ברכה ניכר כי) לא גלויים לפניו המעשים הרעים. ואז ירדו עליהם גפרית ואש מלפני מאמר ה' מן השמים].

מבואר בת"י שה' המטיר על אנשי סדום גשמי רצון לעוררם לשוב בתשובה, ואכן הכירו בחטאם וידעו כי ראויים הם לעונש, אלא שכפרו בהשגחה העליונה וסברו שמעשיהם הרעים אינם גלויים לפני ה'. ומפני כן אף שהרגישו בירידת המטר לא חפצו לשוב בתשובה.

ניתן לומר שבבחינה זו גדל עוון בית עמי שהלא היו בקרבם נביאים שניבאו להם והוכיחם שה' יודע ממעשיהם הרעים ועשוי להענישם, ובכל זאת המשיכו במעשיהם הרעים ובכך גדל עוון ישראל מחטאת סדום.

בְּתֵלַת בְּעָרֵי יְהוּדָה • האם חילותיו של נבוכדנצר פשטו ידיהם בבנות יהודה וירושלים?

(איכה ה, יא) נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ בְּתֵלַת בְּעָרֵי יְהוּדָה:

בפסוק ישנה חלוקה שנשים (נשואות) עונו בציון ואילו הבתולות בערי יהודה, מה פשר חלוקה זו?

בפירוש הר"י קרא מבטל דקדוק זה וכותב:

נשים בציון עינו וגו' - פתרונו נשים ובתולות בציון עינו, וכן נשים ובתולות בערי יהודה.

ולדבריו גם בציון וגם ביהודה עינו את הנשים ואת הבתולות. אמנם בתרגום נראה שהחלוקה קיימת ומוסיף עליה עוד תוספת:

נְשִׂיא דְחַוּוּ נְסִיבִין לְגִבְרָא בְּצִיּוֹן אַתְּעִיאוּ מִן אַרְמֵיָא. וּבְתוּלַתְיָא בְּקִירוֹי יְהוּדָה מִן כְּשָׂדָא:

[נשים שהיו נשואות לאיש, עונו בציון על ידי הארמיים. בתולות בערי יהודה על ידי הכשדיים]

מדבריו נראה שההבדל בין יהודה לציון המרומז בפסוק הוא שבציון עינום הארמיים ואילו ביהודה הכשדיים - צבאו של נבוכדנצר. וצ"ב היכן הדבר נרמז בפסוק ומהיכן למד דבר זה?

ביאור הדבר שמעתי מהגאון המופלג הגרני"ח כהן שליט"א:

דהנה איתא במדרש רבה (פרשה ה, יא):

נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ, נְבוּזַרְאֲדָן צָנָה לְחִילוֹתָיו אֶמֶר לָהֶם אֲלֵהֶהוֹן שֶׁל אֱלֹהִים (האלוהים של אלו) שׁוֹנָא זָפָה הוּא,

אלפי חיילים שנפנו לענות את בנות ירושלים, ובמדרש הלא מבואר שלא עינו אלא ג' בתולות. אכן לדברי התרגום מיושב שהיו אלה מן הארמיים שאכן עינו נשואות בציון, אך הכשדיים נמנעו מזה²¹ ועינו רק את הג' בתולות הנ"ל.

ויל"ע בכל זה מדברי הפסוק לעיל (איכה א, טו): "גת דרך ה' לבתולת בת יהודה" ובתרגום שם:

... ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא
דבית יהודה, די הוה דמהון דבתולתהון מיתשד היך
פחמד מן מעצדתא, בעידן דגבר מבעיט ית ענבין חמר
עינבוהי שדיין:...

[ובאו גויים בגזרת מאמר ה' וטמאו בתולת בת יהודה,
והיה דמיהן של בתולותיהן זב כמו יין מן הגת, בעת
שהאיש דורך את הענבים יין ענביהם נוטפות.]

מבואר בדבריו שהגויים טימאו את הבתולות ביהודה, והיה דם כה רב עד שהומשל לין הזב בגת בשעת דריכת הענבים, ולא משמע כהמדרש הנ"ל שהיו רק ג' בתולות.

אמנם יתכן שכוונת התרגום למעשה שהובא בישיעה (ג),
ז: שהבתולות חשבו להינצל ע"י יופיין ולבסוף שפעו דם
ונמאסו, אך באמת לא נטמאו.

וכלשון רש"י שם:

הן היו אומרות 'ימהר יחישה מעשהו' - שר רואה
אותי ונוטל אותי. כשבא הפורענות היו שרי
נבוכדנצר נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין,
ורמז הקב"ה והיו שופעות כאדם המערה מכלי אל
כלי, וכאשר נענשו בדם נדה והיו נמאסות עליהן,
ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן.

הזהרו אל תגעו באשת איש. כיון ששמעו הנשים היו באות
הזין אתיין ואמרן לגבר (כיון ששמעו הנשים היו באות
ואומרות לאיש) מן דילגא אגן אכלן ומן דילגא אגן
מתפסים, אלא בלבד דיתקראא שםך עלן, (משלנו אנו
אוכלות משלנו אנו מתכסות ובלבד שיקרא שמך עלינו שאנו
נשואות) הדא הוא דכתב (ישעיה ד, א): והחזיקו שבע
נשים באיש אחד וגו', פר מתלת נשים שנתעצלו ולא
עשו כן ונתענו, (מלבד שלוש נשים - בתולות שנתעצלו ולא
עשו כן ונתענו) לכך נאמר: נשים בציון ענו בתלת בערי
יהודה, בתלת כתיב. (בלא וא"ו)

למדנו מדברי המדרש שחילותיו של נבוכדנצר צוו על ידי
נבוזראדן שלא לגעת באשת איש, ולכן התחכמו כל הבתולות
ו'נישאו', אפילו שבע נשים לאיש אחד כדי שלא יענום. ואכן
עונו רק שלוש בתולות שנתעצלו.

ולכאו' קשה דהא בפסוק נאמר: 'נשים בציון עינו' ומשמע
שאף נשים נשואות ודלא כמדרש הנ"ל?

וביאר שעל כך בא ליישב התרגום את דברי המדרש עם
הפסוק, שרק הכשדיים - חילותיו של נבוכדנצר ונבוזראדן
הם לא עינו נשים נשואות, אך הארמיים עינו כי לא היו
כפופים לנבוזראדן.

ובזה מיושב גם מה שהיה מקום להקשות על המדרש הנ"ל
מדברי הגמ' ביבמות (טז):

פליגי בה רב יוסף ורבנן ותרוייהו משמיה דרבה
בר בר חנה, חד אמר תריסר אלפי גברי ושיתא
אלפי קשתויי (שנים עשר אלף אנשים וששת אלפים בעלי
קשתות). וחד אמר תריסר אלפי גברי ומגיהו שיתא
אלפי קשתויי (שנים עשר אלף אנשים ומתוכם ששת אלפים
בעלי קשתות). בשעה שונכנסו עובדי כוכבים להיכל
הכל נפנו על כסף וזהב, והם נפנו על בנות ירושלים
שנאמר (איכה ה, יא): 'נשים בציון ענו בתולות בערי
יהודה'.

הרי שהגמ' למדה מפסוק זה שהיה סכום כה גדול של

21. וראה ב'טעמא דקרא' (איכה ה, יא) שביאר כעין זה, וכתב שבפסוק נראה שגם הכשדיים נזהרו בזה - רק בארץ יהודה, אך בירושלים לא, עיי"ש. אולם דבריו לא
נאמרו בקשר לתרגום אלא לעצם הפסוק.